

OIKEUDELLINEN TIETO VERKKOYHTEISKUNNASSA¹

1. Tietopankeista digitaaliseen toimintaympäristöön

Kun tietotekniikka tuli alkuvaiheen kokeilujen sekä sotilaallisen käytön jälkeen yleisempään käyttöön 1950-luvulla lausuttiin samalla syntysanat tulevalle *tietopankkien* aikakaudelle. Uusi tietotekniikka tarjosi uudet mahdollisuudet laajamittaiselle informaation tallennukselle ja käsittelylle. Niinpä oli perin luonnollista, että myös *oikeudellinen informaatio* löysi varsin nopeasti tiensä erilaisiin tietopankkeihin. Onhan oikeus *informaatorikas* yhteiskunnallinen aihepiiri ja onhan oikeustiede vastaavasti tieteenä poikkeuksellisen *informaatorikas toiminta-alue*.

Tietopankit ovat siten luontevia oikeudellisen informaation tallennuspaikkoja. Sanavalintakin oli vielä tuolloin luonteva: pankkeihin luotettiin. Toisaalta ajatus pankista on muutoinkin oivallinen kielikuva eli *metafora*. Tietopankissa säilytetään tietoa käyttäjiä varten ja käyttäjiltä edellytetään jotain erityistä pankin hyödyntämiseksi. Se jotain oli ja on tiedonhakutaito.

Runsaan puolen vuosisadan matka yksittäisten tietokantojen ja tietopankkien käytön aloittamisesta ja sen käytäntöön vakiintumisesta tämän päivän

¹ Tämä kirjoitus on opetustarkoituksiin muotoiltu ja ajantasaistettu versio samannimisestä teoksesta Karhula (toim.) *Paratiisi vai panoptikon?* ilmestyneestä artikkelista.

digitaaliseen *tiedolliseen ympäristöömme* on luonnollisesti jo pitkä ja mutkikas. Siihen kuuluu muun ohella koko joukko erilaisia historioita eri professioiden tottumisesta ja totuttautumisesta tietotekniikan hyötykäyttöön. Niissä yhdistävinä tekijöinä ovat paljossa toisaalta ihmisten erilaiset yksilölliset valmiudet teknologian hyödyntämiseen ja toisaalta eri ammattitaitojen väliset jännitteet. Jopa merkittävässä määrin erilaista taas on ollut tiedon ja tietojenkäsittelyn merkitys eri professioiden arkipäivässä. Niinpä hyvää ajatusta ei suinkaan ole ollut helppoa toteuttaa nopeasti ja kattavasti. Ja omat esteensä aiheutti pitkään *tiedon talouskin..* Tietotekniikan hyödyntäminen ei aluksi ollut halpaa.

Vaikka esimerkiksi *oikeudellinen tiedonhaku* ei – vastoin odotuksia - vieläkään luontevasti kuulu esimerkiksi kaikkien yksittäisten suomalaisten lakimiesten arkiseen ammattitaitoon, oikeudellinen elämä eri muodoissaan on jo pitkään ollut voimallisesti *sidoksissa tietotekniseen toimintaympäristöön*. Niinpä sen seuraaminen, missä määrin lakimiehet käyttävät tietotekniikkaa ja tietopankkeja lopetettiin esimerkiksi Yhdysvalloissa jo 1990-luvun puolivälin tienoilla tarpeettomana. Jokseenkin kaikki käytännön lakimiehet olivat näet tuolloin siirtyneet *päättööläisiksi*. He laativat itse asiakirjoja ja etsivät tietoa tietopankeista. Meillä kehitys on ollut yksilötasolla huomattavasti hitaampaa. Sanelukone ja kynä kuluivat vieläkin monissa käsissä ja tiedonhaun valmiudet ovat vaatimattomia.

Olenaisempaa kuin yksilöiden erilainen ammattitaidollinen siirtyminen tietotekniikan tehokkaiksi hyödyntäjiksi on kuitenkin se *tiedollinen ympäristö*, missä toimimme. Tietokone ja tietopankki sinänsä eivät olemassaolollaan vielä tuo merkittävää lisäarvoa toimintaamme. Osaamattoman käsissä tai vaatimattomasti toimien ne saattavat jopa vähentää toimintojen tehokkuutta. Lisäarvon tuottamiseen tarvitaan jotain enemmän. siihen tarvitaan oikeaa informaatiota oikealla tavalla ja oikeaan aikaan.

Matka tuohon ideaaliin tavoitteeseen on pitkä ja erinomaisen vaikea. Kun kysymys on oikeudellisesta informaatiosta, se on väistämättä tavallistakin vaikeampi. *Oikeudellinen informaatio* kun on tavanomaista merkittävästi tärkeämpää yhteiskunnallista informaatiota. Se liittyy käsityksiin

oikeuksistamme ja se liittyy siihen valtaan, millä oikeuksiamme muiden toimesta toteutetaan sekä rajoitetaan. Tätä ei aina muisteta ajateltaessa tiedonhakua lähinnä teknisenä toimituksena.

Tämän päivän verkkoyhteiskunnassa puhutaan harvemmin tietopankeista. Elämme avointen tietoverkkojen maailmassa ja työskentelemme digitaalisessa toimintaympäristössä. Käytöltään rajoitetut tietopankit ovat saaneet seuraukseen mittavan määrän muita tietolähteitä. Samalla alkeistasoisesta tiedonhausta on tullut osa arkipäivän välttämättömiä kansalaistaitoja. Tämän muutoksen myötä on entistäkin tärkeämpää tarkastella oikeutta viestintänä, oikeudellista tiedonhakua lakimiehen ammattitaitona ja erilaista oikeudellista informaatiota informaatioprosessien ainesosina.

2. Oikeus on viestintää

Paitsi oikeuksien ja vallan toteuttamista oikeus on myös *viestintää*; tavanomaista huomattavasti vaativampaa viestintää. Tuon viestinnän myötä pyritään ensisijaisesti kertomaan, mikä on kulloinkin oikein; toivottua, sallittua, rajoitettua tai kiellettyä. Sellaisena oikeudellinen informaatio on ollut ja on myös erittäin tärkeä oikeustieteellisen tutkimuksen kohde. Niinpä *oikeusteoria*, *oikeuslingvistiikka* ja *oikeussemiotiikka* tarkastelevat eri tavoin oikeutta myös viestintänä.

Oikeusinformatiikka yhtenä aikamme keskeisimmistä oikeustieteistä on puolestaan muiden tehtäviensä ohella oikeudellista informaatiota ja oikeudellisia tietojärjestelmiä eri muodoissaan tutkiva tiede. Tämän tutkimuksen keskeisenä lähtökohtana on etenkin Pohjoismaissa jo pitkään ollut yksinkertaisesti ja yksiselitteisesti edellä luonnosteltu ajatus oikeudesta merkittävänä yhteiskunnallisena *viestintänä*. *Law is communication*. Eikä tämä rajoitu vain oikeudellisen päätöksen ja sen hyväksyttävyyden arviointiin kuten oikeusteoriassa joskus näkee asiaa tarkasteltavan. Kysymys on laajemmasta ilmiöstä.

Kun oikeutta tarkastellaan lähemmin viestintänä, sen eräänlaisena ytimenä on meillä tänä päivänä epäilemättä lainsäädäntö. Elämme näet eurooppalaisessa oikeusvaltiossa; *demokraattisessa oikeusvaltiossa*. Sen keskeisiä tunnusmerkkejä on asioiden oikeudellisen järjestämisen lakisääteisyys.

Ihmisen oikeuksista, niiden toteuttamisesta ja niiden rajoittamisesta säädetään, on säädettävä *laissa*. Vain asetuksissa ja erilaissa ohjeissa säätäminen ei enää riitä. Myös säänneltyjen asioiden ala lavenee. Lailla sääntelemättömät asiat ovat lainsäädännön lisääntyessä merkittävästi vähentyneet. Hallituksen eduskunnalle vuosittain antamista 200-300 lakiehdotuksesta osa koskee aina aikaisemmin lailla erikseen sääntelemättömiä asioita.

Vastaavasti ns. hallintovaltiolle aiemmin tunnusomainen *viranomaisen yleistoimivalta* on lähtökohtaisesti poistunut hyväksyttävien toiminta-ajatusten joukosta. Viranomaisen on oikeusvaltiossa voitava perustaa toimintansa lakiin. Muutoin kansalaisen oikeuksiin ei ole lupa puuttua.

Näin lakien määrä ja merkitys yhteiskunnassa kasvavat jatkuvasti. Samalla lainsäädäntö monimutkaistuu. *Risto Heiskala* on *Anthony Giddensin* ajatuksia jatkaen sattuvasti kuvannut tätä kehitystä puhumalla *keinotekoisesta yhteiskunnasta*. Se on hyvin sanottu. Jokseenkin kaikkea säädellään myös oikeudellisesti. Näin myös luonnollinen vaihtuu säännellyksi. Se, mikä on oikein, tunnistetaan monasti vasta lainsäädännön välityksellä – jos silloinkaan. Taidon merkitys oikeuden kohtaamisessa korostuu.

Lakiteksti itsessään on kuitenkin vain osa laajempaa *oikeuden informaatioprosessia*. Yhtä lailla tärkeitä asioita ovat *lakien synty, niistä kertominen* ja niiden *soveltamiskäytäntö*. Mikään kun ei ala tyhjästä ja oikeuskäytännön myötä lain sisältö sekä sen merkitys saavat jatkuvasti uusia vivahteita. Voimme perustellusti puhua oikeudellisen informaation *arvoketjusta*. Sen lopputuloksena on käsitys siitä, mikä kulloinkin on oikein. Oikeusinformatiikka oikeudellisen informaation tieteenä keskeisenä tieteenä pyrkiikin seuraamaan oikeudellisen *tiedon tietä* kattavasti alusta loppuun.

Lainvalmistelutyöt, lakiehdotusten eduskuntakäsittely ja oikeuskäytäntö ovat lakitekstin ohella tärkeitä perinteisiä elementtejä oikeudellisessa viestinnässä. Eikä meidän tule unohtaa myöskään oikeustieteellistä kirjallisuutta asiantuntevan oikeudellisen tulkintatiedon tuottajana. Sekin on vakiintuneena *oikeuslähdeaineistona* merkittävä tekijä *oikeudellisessa tietohuollossa*. Puhumme oikeuslähteistä ja käytämme niitä.

Sääntöjen tunnistamista ja soveltamista ajatellen voimme perustellusti puhua eräänlaisesta oikeudellisen *viestinnän kehästä*. Se avataan usein yksittäisen lakitekstin avulla, mutta kysymys on aina laajemmasta informaatiokokonaisuudesta, joka kasvaa ja muuntuu koko ajan. Toki lakiteksti itsessään on aina se viimekätinen sanoma, mihin meidän tulee voida luottaa. Kansalaisen tulee voida luottaa lainsäädäntöön. Siksi lain sanamuodosta poikkeaminen päätöksenteossa samoin kuin asioiden jättäminen lainvalmistelussa myöhemmän oikeuskäytännön varaan ovat oikeusvaltion näkökulmasta kartettavia asioita.

Toisaalta on muistettava, että tärkeää oikeudellisessa viestinnässä ei ole vain se, mikä on sääntelyn lopputulos, vaan demokraattisessa yhteiskunnassa enenevässä määrin myös se, miksi tuollaiseen tulokseen on päädytty. Tämä on tärkeä osa nykyaikaisen *kansalaisyhteiskunnan* ajatusta. Laki ei ole ainoastaan ylhäältä annettu asia, vaan yleisemmän hyväksynnän – hyväksyntämme - tulos. *Miksi* on yhä useammin ja yhä useammalle tärkeä kysymys lakitekstiä luettaessa sekä siitä viestittäessä. Oikeusteoriassa puhutaankin lain mukaisen järjestelmän legitimitetistä.

Kun oikeutta ja sen informaatioprosesseja tarkastellaan viestinnän näkökulmasta, on välttämätöntä aina muistaa myös viestinnän monet riskit. *Osmo A. Wiion* jo vuosikymmenten takainen, *Wiion* laeiksi luonnehdittu luettelo viestinnän ongelmista on perin ajankohtainen tänäänkin. Viestintä on monesti erinomaisen vaikeaa.

Noista laeista ensimmäinen soveltuu kärjistyksenä varsin hyvin myös oikeudelliseen viestintään: viestintä yleensä epäonnistuu paitsi sattumalta. Jos niin ei kävisi, olisi tuomioistuimilla nykyistäkin vähemmän töitä. Jo yksin *Paavo*

Alkion aikanaan korostama lain ja tuomioiden kirjoittamisen sinänsä vastaansanomaton lähtökohta – *ei mitään liikaa, ei mitään liian vähän* – on viestinnän näkökulmasta varsin ongelmallinen. Viestien vastaanottajien valmiudet viestien kielelliseen ja muuhun ymmärtämiseen kun vaihtelevat merkittävästi. Tekstiviestintä on tässä katsannossa aina jossain määrin keinotekoisia.

Viime vuosina on puhuttu – joskus kärkevästikin - paljon lainvalmistelun laadusta. Sitä on moitittu ja tavoitteena onkin nykyistä parempi lainsäädäntö. Tästä kertovat meillä osaltaan *paremman sääntelyn toimintaohjelman* laadinta sekä keväällä 2007 valmistunut ehdotus säädösvalmistelun arvioinnin ohjeiksi.

Eikä Suomi suinkaan ole yksin pyrkimyksessään parempaan lainsäädäntöön. Tuo tavoite on myös näkyvästi yleiseurooppalainen. *Euroopan unioni* massiivisena lainsäädännön tuottajana on yhtä lailla huolissaan sääntelyn laadusta. Sen puitteissa ennen kaikkea lainsäädännön monimutkaistuminen nähdään keskeisenä ongelmana. Niinpä EUn *paremman sääntelyn toimintaohjelmassa* pyritään esimerkiksi yksinkertaistetumpaan uudelleensäätämiseen sekä muuhun kuin sitovaan lainsäädäntöön. Tälle kuitenkin myös EU:n korostama oikeusvaltion ajatus asettaa välttämättä omat rajansa.

Oikeusinformatiikan näkökulmasta voisi myös sanoa, että oikeaa viestiä on monesti vaikeaa löytää säädösviidakosta. Yksittäinen laki siihen liittyvine muine tietoineen on vain osa laajempaa oikeusjärjestyksen kokonaisuutta. Ja vastaavasti tuo kokonaisuus on monimutkaisessa monien toimijoiden lainsäädäntöprosessissa herkkä sirpaloitumaan. Yhteiset käsitykset muuttuvat helposti erilaisiksi. Niinpä esimerkiksi tietosuojasta säätäminen on meillä sirpaloitunut satojen erilaisin tavoitteiden säädettyjen säännösten epäyhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Samaan asiaan on keväällä 2007 kiinnitetty huomiota Ruotsissa. Yksilön persoonallisuuden suojan (integritet) sääntelyä tutkinut komitea moittii lainvalmistelua heikosta laadusta sen kadotettua yhtenäisen käsityksen ihmisen yksityisyydestä. Samaan tulokseen epäilemättä voidaan päätyä meillä.

Viime kädessä oikeudellisesta viestintää tarkasteltaessa tulisi aina olla esillä kysymys siitä, miten oikeudellisen tiedon tie lainvalmistelun käynnistämisestä lain soveltamiseen kulkee ja mitkä tekniset, tiedolliset ja taidolliset seikat voivat heikentää lain laatua. Tällöin ei ole kysymys vain lakiehdotusten yleisten vaikutusten arvioinnista, vaan laajemmin koko informaatioprosessin laadusta. Niinpä esimerkiksi Chilessä sikäläinen parlamentin kirjasto liittyy lakiehdotuksiin lakimieskoulutuksen saaneiden kirjastohoitajien toimesta tärkeää oikeuslähdeaineistoa, jotta parlamentti ei saisi puutteellista tai väärää kuvaa käsiteltävänä olevista asioista. Vaikka lainvalmistelu Chilessä on toki monella tapaa toisentyypistä kuin meillä, tuon toimintatavan käyttöönotto lainvalmistelun avoimuuden turvaamiseksi olisi meilläkin kokeilemisen arvoista.

3. Oikeudelliset tietovarannot

Tietotekniikan käyttöönottoa meillä monin tavoin havainnoinut tohtori *Timo Kuronen* on tuonut käyttöömmme *tietovarannon* käsitteen. Se on hyvä, jopa mainio käsite. *Kuroselle* tietovaranto on ensi sijassa tietoverkkojen avulla käytettävä, yhteiskunnallisesti merkittävä informaatiokokonaisuus. Käsite on sittemmin tosin levinnyt vähemmänkin tärkeiden kokonaisuuksien kuvaajaksi. Puhumme myös organisaatioiden tietovarannoista.

Mutta oikeudellinen tietovaranto epäilemättä kuuluu juuri yhteiskunnallisesti tärkeisiin tietovarantoihin. On oikeutettua puhua tässä yhteydessä yhdestä välttämättömästä *perustietovarannosta*; sellaisesta, mikä on oltava ja mihin kansalaisten on voitava luottaa. Muutoin emme eläisi oikeusvaltiossa.

Nykyisessä verkkoyhteiskunnan kehitysvaiheessa oikeudelliset virallistiedon perustietovarannot ovat useissa maissa jo suurelta osin verkossa, avoimessa verkossa. Tähän on edetty perin monen vaiheen kautta. Niinpä meillä Suomessa oikeudellisen perustietovarannon verkko-aika sai alkunsa jo 1980-luvun alussa. Silloin, tarkemmin sanottuna vuonna 1982, oikeudellinen tietopankki Finlex tuli saataville yleisempään *on line*-käyttöön. Taustalla oli tuolloin *Euroopan neuvoston* suositus oikeudellisten tietopankkien kehittämisestä. Emme olleet Euroopan neuvoston jäsenmaa, mutta oikeusministeriössä seurattiin tarkoin sen

toimintaa tärkeänä eurooppalaisena oikeudellisen kehityksen arvioijana ja siihen liittyvän tiedon tuottajana.

Finlexin alkuperäinen perusajatus oli teknisessä katsannossa tämänkin päivän käsitysten valossa varsin onnistunut. Sen puitteisiin koottiin yhteen keskeistä virallista oikeuslähdemateriaalia hyödynnettäväksi yhden ja saman tiedon tallennus- ja hakuohjelmiston *Mintun* avulla. Näiltä juurilta se ehti lopulta kasvaa noin 40 tietokannan merkittäväksi perustietovarannoksi. Olimme, kiitos ennen kaikkea hovioikeuden presidentti *Martti Leisténin* varhaisen valistuneisuuden, paljossa eurooppalaisittainkin kehityksen kärkisijoilla.

Mutta alkuperäisen *Finlexin* keskeisinä rasitteina olivat sen käytön maksullisuus sekä yhtenäisen dokumenttituotannon puute. Tuomioistuimille sekä oikeushallinnolle maksuttomana ja muille maksullisena, jopa kalliina Finlex myös vinoutti oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin välttämättömänä osana kuuluvaa asianosaisten *informaatiotasapainoa*. Dokumenttien erilaisuus puolestaan toi informaation sekä sen päätekäyttäjän välille monasti avustavaa henkilöstöä. Tämä viestinnällisiä riskejä aiheuttanut ja myös hintavaksi käynyt hankaluus oli yksi tietopankin käytön yleistymisen esteistä. Alkuperäinen Finlex oli lähinnä taitavan tai ainakin innostuneen käyttäjän tietopankki siinä osassa oikeudellista elämää, mille tietopankin käyttö oli maksutonta.

Tänään käytössämme on toisenlainen, avoimessa tietoverkossa käytettävissä oleva maksuton *Finlex*. Mutta se on aineistoiltaan aikaisempaa huomattavasti suppeampi. Matkalla verkkoyhteiskuntaan on sekä saavutettu että myös menetetty jotain merkittävää.

Siirtymä maksuttomuuteen ei ollut helppo. Julkinen valta pyrki 1990-luvulla - ja pyrkii osin edelleenkin – rahastamaan perustietovarannoilla ja käytössään olevilla ihmisten tiedoilla. Suomi ei ollut tässä yksin. Niinpä myös matka julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäyttöä koskevaan eurooppalaiseen *direktiiviin* oli pitkä ja kivinen. Sitä kun pyrittiin tekemään enemmän markkinoiden kuin ihmisen oikeuksien näkökulmasta. Tuo direktiivi, minkä tavoitteena on edistää noiden tietojen uudelleenkäyttöä ennen kaikkea sähköisessä muodossa, saatiin lopulta hyväksytyksi vasta vuonna 2003.

Meillä suuntaa muutettiin kuitenkin jo merkittävästi aiemmin. Kun valtiopäiväasiakirjat ja eduskunnan kirjaston tietokannat tuotiin maksutta avoimeen tietoverkkoon vuoden 1995 lopulla, tehtiin suomalaista *tietohuollon*, ennen kaikkea oikeudellisen tietohuollon ja *tietovarantojen* historiaa. Siinä eduskunnan kirjaston hallituksen kokouksessa, missä tuo avaus virallisesti todettiin, oli mukava istua. Eduskunta käveli ihmisen hyväksi kepeästi valtionvaranministeriön ylitse kohden verkkoyhteiskuntaa ja demokraattista oikeusvaltiota.

Niin pitikin tehdä. Maailma oli jo ainakin vähässä määrin muuttunut ohi maksuperustelain silloisen ahneuden hengen. Eikä eduskunta jäänyt yksin. Finlexin maksuttomuuden aika alkoi vuonna 1997. Se ei yksinkertaisesti voinut enää jäädä maksulliseksi. Perustietovarannon keskeiset viralliset osat eivät saa (saisi) tässä suhteessa olla keskenään erilaisessa asemassa.

Mutta on kehityksellä ollut toinenkin, vähemmän myönteinen puolensa. Oikeudellinen perustietovaranto on pirstoutunut ja muuttunut osin tietopankin ulkopuolisiksi, eri tavoin ylläpidetyiksi, selattaviksi *kotisivuiksi*. Esimerkiksi tekijänoikeusneuvoston ja tietosuojavaltuutetun sekä valtakunnansyyttäjän viraston ratkaisut ovat näiden instituutioiden omilla kotisivuilla. Tämä eriytyminen on ollut kiistämätön menetys. Oikeudellinen perustietovaranto ei ole edes virallistiedon osalta tiedonhallinnallinen kokonaisuus. Tiedon tuottaminen kotisivuille on tietohallinnon näkökulmasta joustava ja halpa ratkaisu. Tietotekniikan kehitys suosii sitä. Ongelmana vain on tuollaisen tiedon hankala tavoitettavuus.

Yleisempi tietovarantojen kehitykseen liittyvä ongelma puolestaan on nykyisin hakukielen näkymättömyys. Siinä missä alkuperäisen Finlexin käyttäjän tuli tuntea hakukieli eri ominaisuuksineen, on tämän päivän Finlex tyypillinen hakulomakkeille rakentuva tietopankki. Se houkuttelee selainten tavoin etsimään informaatiota pinnallisesti yksittäisin hakusanoin. Ja näin on myös käytännössä käynyt. Jo yleisen *informaatiolukutaitomme* sietämätön keveys on siten este tehokkaalle tiedonsaannille.

Ja oikeudellista tietoa ajatellen erityisen eli *oikeudellisen informaatiolukutaidon* heikkous korostuu entisestään yksinkertaisessa lomakehaussa. Tiedonhakijan olisi tunnettava myös oikeuden kieli. Vastaavasti oikeuden toimijoiden olisi omattava yhtenäinen kieli. Kumpikin tavoite on käytännössä jäänyt hyvin etäiseksi.

4. Tietovarantojen periaatteet

Oikeudellinen perustietovaranto ei siis ole tiedonhallinnallinen kokonaisuus; ei edes julkisen sektorin tuottaman keskeisen oikeuslähdeaineiston osalta. Sitä sen kuitenkin tulisi olla. *Timo Kurosen* tavoin on vielä kertaalleen syytä muistuttaa perustietovarantojen keskestä yhteiskunnallisesta merkityksestä. Niitä luonnehditaan taloudellisesta näkökulmasta myös *tuotannontekijöiksi*.

Oikeudellisilla tietovarannoilla on luonnollisesti myös tuotannontekijän luonne. Mutta ne ovat vielä jotain enemmän. Ne liittyvät olennaisella tavalla demokraattisen oikeusvaltion kehitykseen ja ylläpitoon. Voimme puhua, kuten esimerkiksi *Wirginia Wise* ja *Frederick Schauer* ovat Yhdysvalloissa tehneet, *sosiaalisesta pääomasta*. Siksi meillä tulisi olla selkeä käsitys oikeudellisen perustietovarannon merkityksestä ja sen kehittämisen sekä ylläpitämisen reunaehdoista. Näin ei kuitenkaan näytä olevan asian laita. Yhteinen käsitys puuttuu tai on ainakin toistaiseksi vielä perin puutteellinen.

Pyrittäessä luomaan oikeudellisen perustietovarannon keskeisiä periaatteita asian tarkastelu ankkuroituu ymmärtääkseni väistämättä kahteen edellä jo mainittuun keskeiseen peruspilariin; *demokratiaan* ja *viestintään*. Periaatteet on niitä rakennettaessa sovittava demokraattisen oikeusvaltion tavoitteisiin silmällä pitäen oikeudellisen viestinnän mahdollisimman hyvää onnistumista. Ja tällöin on muistettava ennen kaikkea kansalaisten näkökulma. Oikeudellinen perustietovaranto on siinä suhteessa erityinen tietovaranto, että sen ensisijainen käyttäjä verkkoyhteiskunnassa on väistämättä yksittäinen ihminen. Oikeudellista virallista perustietovarantoa ei tulisi ylläpitää ensi sijassa eri professioita tahi markkinoita varten. Tätä ei aina ole havaittu.

Tuomas Pöysti onkin keväällä 2007 sattuvasti todennut valtiontalouden tarkastusviraston kommentissa tekeillä olevaan lainsäädäntösuunnitelmaan, että AAOikeus lain ja oikeuden ymmärtämiseen on kansalaisen perusoikeus ja perusta aktiiviselle kansalaisuudelle.@@ Se on hyvin sanottu. Ja tuota ajatusta on syytä täydentää vanhalla, mutta meitä edelleen velvoittavalla lain tuntemuksen vaatimuksella. Kansalaisen on tunnettava laki. Sen tuntemattomuus ei ole anteeksiantoperuste: *ignorantia iuris nocet*. Verkko-yhteiskunnassa tämä sinänsä hyvin abstrakti periaate voi muuttua aikaisempaa paljossakin käytännönläheisemmäksi, jos oikeudellisen perustietovarannon kehittämisen ja ylläpidon periaatteet saadaan kehitettyä selkeästi kansalaisen oikeuksia vastaaviksi.

Oikeudellisten tietovarantojen periaatteista on kansainvälisesti keskusteltu jonkin verran yleisellä tasolla esimerkiksi OECD:n toimesta. Niinpä OECD:n ohje *lainsäädännön laadusta* vuodelta 1995 on tärkeä kansainvälinen dokumentti. Lähemmin asiaa on sittemmin tarkasteltu oikeustieteessä ensi sijassa oikeusinformatiikan puitteissa. Teen niin nytkin ja valitsen viitekehykseksi ensisijaisesti kansalaisen näkökulman.

Kiinnitän nytkin huomion ensisijaisesti *virallisinformaatioon*. Ainakin seuraavat seitsemän periaatetta osoittautuvat asiaa lähemmin tarkasteltaessa erittäin merkityksellisiksi: informaation *saatavuus*, *oikeellisuus*, *tavoitettavuus*, *haettavuus*, *ymmärrettävyys*, *käytettävyys* ja *halpuus*. Katsokaamme niitä hieman lähemmin.

Virallisinformaation *saatavuus* liittyy luonnollisesti sen oikeudelliseen *julkisuuteen*. Pohjoismaisessa julkisuusajattelussa tällä tarkoitetaan yleisesti sitä, että virallisaineisto on julkista ellei erityisistä salassapitosäännöksistä tai nyttemmin yksityisyyden suojasta muuta johdu. Vastaavasti oikeudellisen perusinformaation tulee olla tietovarannoissa mahdollisimman täydellisenä saatavissa. Näin ollen sellaisten dokumenttien, missä on esimerkiksi henkilötietolain tai julkisuuslain mukaan salassa pidettävää tietoa, tulisi olla vain näiltä osin salaisia.

Pohjoismaisesta näkökulmasta informaation saatavuus itsessään on siis varsin selkeä tietovarantoperiaate; selkeämpi kuin monissa muissa Euroopan maissa. Sen tosiasialliseen toteuttamiseen liittyy kuitenkin eräitä ongelmia. Toisaalta asioiden *salassapito* ja toisaalta niistä *tiedottaminen* saattavat aiheuttaa olennaistakin *informaatioepätasapainoa* tuon informaation hyödyntämisessä.

Kokonaisten dokumenttien salassapito johtaa helposti siihen, että myös asiat, joiden ei pitäisi olla salaisia, jäävät vaille asianmukaista julkisuutta. Syntyy eräänlaista *salaista lainsäädäntöä*. Se on demokratialle vierasta. Kasvavan ongelman muodostaakin se, että meiltä toistaiseksi puuttuu *dynaamisen*, eri tarkoituksiin muuntuvan julkisen asiakirjan käsite. Vaikka tekstinkäsittelystä on julkisella sektorilla pääosin siirrytty asiankäsittelyyn ja dokumenttituotantoon, dokumentit sinänsä eri toimien lopputuloksina edustavat edelleen vanhanaikaista staattisen dokumentin ajatusta. Ja vaikka asiakirjaksi luetaan julkisuuslain mukaan alustalle merkitty viesti ja siten esimerkiksi lokitiedotkin ovat asiakirjoja, päätökset tuotetaan edelleen kokonaisdokumentteina. Siten salassa pidettävät henkilötiedot ja liikesalaisuudet tuottavat käytännössä jatkuvia muun tiedon saatavuusongelmia. Tämä taas on viime kädessä omiaan vähentämään yksityisyyden arvostusta yhteiskunnassa.

Vastaavasti viranomaisten tiedottaminen oikeudenkäynnin tai hallinnollisen asian eri vaiheissa saattaa johtaa asianosaisille, erityisesti rikosasioiden syytetyille haitalliseen informaatioepätasapainoon. Informaation käsittely kun ei ole vain asiakirjoihin sidottua. Pahimmoillaan tästä seuraa kaksi oikeudenkäyntiä; virallinen ja epävirallinen eli *trial by newspaper* tai nykyaikaisemmin *trial by media* tahi jopa *trial by net*. Oikeudelliset ja sosiaaliset normit kulkevat joskus jopa olennaisella tavalla eri tahdissa.

Oman usein unohdetun saatavuusongelmansa aikaansaa oikeutemme *anonymiteettiin* suhteessa julkiseen valtaan. Meillä on oikeus saada virallista tietoa anonyymisti. Tuon keskeisen oikeuden tulisi toteutua myös verkkotiedonhaussa. Tätä ei aina havaita pyrittäessä avoimessa tietoverkossa tietoturvattuun viestintään yksilön vahvan tunnistamisen avulla. Ja toisaalta tiedonhausta viranomaisen tietojärjestelmään jäävien jälkien käsittelyssä tulisi taata tiedonhakijan anonymiteetti. Viime vuosien oudoin anonymiteetin loukkaus

tapahtui otettaessa aikanaan käyttöön Finlexin ajantasainen säädöstietokanta. Sen käyttö edellytti näet aluksi käyttäjän rekisteröitymistä. Saadaksean tietää digitaalisesti, mikä on lain sisältö, ihmisen tuli kertoa, kuka hän on. Tuo ratkaisumalli oli kaukana oikeusvaltion ajatuksesta.

Oikeellisuus puolestaan on niin itsestään selvä tietovarantojen laatuperiaate, että sitä ei aina edes mainita erikseen. Syytä kuitenkin on. *Tiedon tie* sen alustalle kiinnittämisestä myöhemmin tietovarannoissa käytettäväksi ja edelleen arkistoitavaksi tai hävitettäväksi on niin pitkä ja avointen tietoverkkojen vuoksi osin myös turvaton, että informaation oikeellisuuteen joudutaan kiinnittämään erityistä huomiota. Kansalaisilla on luonnollisesti oltava oikeus luottaa siihen, että virallisinformaatio on virheetöntä niin sisältönsä kuin ilmoitetun kattavuutensa puolesta. Yhtä lailla oikeellisuus joutuu kriittiseen asemaan silloin, kun dokumenttiin liitetty *sisällönkuvaus* on niin epäselvä, että se johtaa väärään tiedonhakuun. Oikeellisuutta voidaankin pitää yhtenä sosiaalisen pääoman merkittävimmistä ominaisuuksista.

Toistaiseksi valtiovalta on Suomessa ja yleensä kuitenkin lähtenyt siitä, että se vastaa pääsääntöisesti vain perinteisessä painetussa muodossa olevan informaation - erityisesti säädösten - oikeellisuudesta. Tietovarannoissa olevan sähköisen informaation yhteyteen sijoitetaan yleensä erilaisia vastuuvapauslausekkeitä. Niiden ajatellaan olevan alkuperäisestä poikkeavia tuotteita. Vastuuvapauslausekkeiden merkitys on kuitenkin vähitellen käymässä kyseenalaiseksi viranomaisten toimintaan kohdistuvien yleisten laatuvaatimusten kasvaessa. Toisaalta periaatteessa varsin erikoista on, että sähköisen virallisinformaation käytön kasvaessa sille ei ole toistaiseksi asetettu välittömiä laillisia virheettömyysvaatimuksia.

Virallisinformaation tavoitettavuudella tarkoitan tässä yhteydessä sitä, että virallisaineisto on hyödynnettävissä mahdollisimman ajantasaisena ja lisäksi alueellisista, erilaisista tallennustavoista tai kustannuksista muodostuvista kynnyksistä vapaana. Heikko tavoitettavuus voi käytännössä vähentää - ja on käytännössä aikaisemmin pitkään vähentänyt - informaation saatavuuden merkitystä. Jopa painetun säädöskokoelman toimittaminen asiakkaille kakkosluokan postissa on varhemmin aiheuttanut ongelmatilanteita. Tämän

päivän ongelma taasen on julkisen sektorin toistaiseksi verraten vaatimaton ennakkotiedottaminen säädösmuutoksista.

Verkkoyhteiskunnassa verkkoviestintä epäilemättä alentaa osittain alueellisen tavoitettavuuden kynnyistä ja vähentää siten eriarvoisuutta. Mutta siitä hyötyvät toistaiseksi ensi sijassa tietoverkkojen aktiivikäyttäjät. Vaikka heidän määränsä on luonnollisesti kasvussa, myös painetussa muodossa olevan virallisinformaation tavoitettavuus tulee vielä pitkään olemaan yksi oikeusvaltiokehityksen ongelmista. Ja on myös muistettava, että kaikki materiaali ei vielä ole verkossa. Etenkin lainsäädännön alkuvaiheiden erilaiset valmistelutyöt saattavat edelleen olla vain painetussa muodossa ja usein julkaisemattomina saatavissa. Lisäksi viranomaisten tietojärjestelmien erilaisuus on toistaiseksi merkittävä tosiasiallinen verkkoviestinnän ongelma.

Haettavuus puolestaan on lähtökohtaisesti kaiken digitaalisen informaation järjestämisen peruslähtökohtia. Siihen on perinteisesti pyritty esimerkiksi kirjastolaitoksessa kirjallisuuden indeksoinnin ja asiasanoituksen avulla. Vastaavasti eri maiden säädöskokoelmat ovat tässä suhteessa olleet tärkeitä välineitä oikeudellisessa viestinnässä. Saatavuus ja tavoitettavuus eivät riitä, mikäli itse tietovarasto on vailla riittävää järjestystä. Suomessa tähänastisen keskeisen lakikirjamme *Suomen Lain* systematiikka ja erilaiset viittaukset ovat olleet olennainen osa *oikeuskulttuuria*. Vastaavasti Yhdysvalloissa johtavassa markkina-asemassa pitkään olleen West Law luokitusjärjestelmän on arvioitu olleen jopa oikeusjärjestelmää ohjaava tekijä. *Robert C. Berringin* käynnistämä keskustelu asiasta on merkille pantava myös meillä Suomessa.

Digitaalisessa toimintaympäristössä informaation haettavuudella on entistä tärkeämpi rooli. Voimme puhua siitä ainakin neljässä eri merkityksessä; (1) tietopankkien ja tietokantojen, (2) dokumenttien, (3) dokumenttien eri osien sekä viime kädessä (4) tekstin, merkkien ja kuvien haettavuutena. Kaikki ne ovat varsin riskialttiita elementtejä matkalla oikeaan oikeudelliseen tietoon.

Avoimia tietoverkkoja hyödynnettäessä ensimmäinen haettavuusongelma ilmenee jo silloin, kun emme tunne tietopankkien tai tietokantojen tarkkoja nimiä tahi osoitteita. Yleisiä hakukoneita käytettäessä keskeisiäkin avoimia

tietokantoja saattaa jäädä huomaamatta. Perin hidasta havahtumista verkkoyhteiskunnan haettavuusongelmiin kuvaa hyvin se, että Suomessa ministeriöillä ja muilla viranomaisilla ei ole ollut yhtenäistä verkko-osoitteiden nimeämistapaa. Jopa eri ministeriöiden verkko-osoitteet on valittu epäyhtenäisellä tavalla. Siksi haettavuuden ongelmia pyritään hälventämään ala- ja aihekohtaisin *portaalein* ja *linkkilistoin*. Maakohtaiset viralliset portaalit - esimerkiksi suomi.fi ja norge.no - ovat tässä suhteessa merkinneet julkisen sektorin osalta selkeästi askelta eteenpäin. Toisaalta yksin tällaisen portaalin olemassaolo ei vielä mitään ratkaise. Niinpä Ruotsissa vastaava portaalit - sverige.se - lopetettiin vähäkäyttöisenä yhdentoista toimintavuoden jälkeen keväällä 2008.

Erialaisten tiedonhakuun auttamaan tarkoitettujen linkkilistojen ongelmana on puolestaan epävarmuus laadusta. Kaikilla linkkilistojen ylläpitäjillä kun ei ole riittävää ammattitaitoa tietokantojen tärkeyden arviointiin eikä toisaalta resursseja linkkilistan päivityksiin. Linkkilista on hyvä apuväline, mutta yhteen linkkilistaan luottaminen on huono ratkaisumalli. Niinpä kansainvälistä oikeudellista tietoa etsittäessä Eduskunnan kirjaston ELKIn lisäksi olisi tarkemman tiedon puuttuessa käytettävä vähintään norjalaisten yliopistokirjastojen *Jurisdisk nettviseriä* sekä Tukholman yliopiston kirjaston *Rättvisarea*. Ja silloinkin ollaan vasta kansainvälisen oikeudellisen tiedon tien alkupäässä.

Lisäksi on muistettava alakohtaisten linkkilistojen merkitys. Niitäkin on. Niinpä esimerkiksi tietosuojaan liittyvän informaation yhtenä luontevana hakuväylästäönä toimivat eri maiden tietosuojaviranomaisten sivut linkkilistoinen.

Dokumenttien eri osien haettavuus puolestaan on viime kädessä kiinni siitä, hyödynnetäänkö ja miten tietovarantoja kehitettäessä mahdollisuuksia rakenteisiin dokumentteihin. Vastaavasti tiedonhakilta tulisi edellyttää riittävää dokumenttirakenteiden tuntemusta. Yksittäinen hakusana hakulomakkeella dokumenttirakennetta tuntematta on perin riskialtis toimintatapa. Harva tiedonhakija kuitenkaan rakenteisuuden merkitystä tuntee eikä siitä välttämättä sivuilla kerrota. Toisaalta virallisinformaation tarjonnan tulisi olla siten

neutraalia, että dokumentteja ei kaupallisesta tiedosta poiketen pyritä järjestämään hakukoneita suosiviksi.

Viime kädessä haettavuuden on perinteisesti ajateltu riippuvan tekstistä itsestään. Oikeudellisten tekstien luonteesta ja oikeuslähdeopista johtuen *vapaa tekstihaku kokotekstidokumenteista* on vakiintuneesti nähty ensisijaiseksi hakutavaksi oikeudellista informaatiota etsittäessä. Hakusanat ja luokitukset saattavat sulkea merkittävää informaatiota pois hakutuloksista. Esimerkiksi yksittäinen oikeustapaus saattaa sisältää yhden tai useamman laveamman oikeusperiaatteen, mikä jää havaitsematta suppeaan luokitukseen tai muutamaaan hakusanaan turvauduttaessa. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ennakkotapausten niukat hakusanat johtavat vain niihin tukeutuvan tiedonhakijan helposti väärän käsitykseen ratkaisujen lähemmästä sisällöstä.

Tekstihaku kokotekstistä asettaa myös kielet vastakkain; tiedon tuottajan ja tiedonhakijan kielen sekä yleiskielen. Jos ne eivät kohtaa, tai niiden erottelukyky ei ole riittävä, tiedonhaku ja sen tulosten hyödyntäminen saattavat epäonnistua. *Yksityisyys* (privacy) ja *tietosuoja* (data protection) ovat havainnollisia esimerkkejä käsitteistä, joiden käytön yleisyys tietokantojen avaussivuilla tekee ne etenkin englanninkielisessä tiedonhaussa paljossa erottelukyvottomiksi.

Poikkeuksiakin toki on hakukoneisiin liittyen. Niinpä yhdistelmä *EU data protection* vie meidät niin *Googlen* kuin *Altavistan*kin myötä nopeasti eurooppalaisen tietosuojan perussivuille eli komission *freedom, security and justice* sivuille. Hyvä näin. Ja hyvä, että henkilötietojen suoja on komission sivuilla nyt systemaattisesti oikeammassa paikassa. Aikaisemmin sen kotipesänä oli EUn perinteisen luokittelun mukaisesti, mutta tämän päivän ajatuksiin nähden harhaanjohtavasti, sisämarkkinoiden *internal market*-sivusto.

Digitaalisessa toimintaympäristössä kielen rinnalle tärkeäksi elementiksi on toisaalta noussut dokumenttien kuvauskieli eli se kieli, millä informaatio kiinnitetään alustaansa. Tiedon tie alkaa todellakin siitä, millaista merkintätapaa ja merkintäkieltä tiedon tuottaja käyttää. Yhtenäisillä merkintätavoilla vaikutetaan merkittävästi tiedon haettavuuteen. Tähän ei oikeudellisen tiedonhaun tutkimuksessa ja opetuksessa toistaiseksi ole kiinnitetty riittävästi huomiota.

Eräät kansainväliset tutkimus- ja yhteistyöprojektit, kuten *LegalXML* ja siihen liittyen *Lisa* pyrkivät kuitenkin perustavaa laatua olevien standardien luomiseen.

Ymmärrettävyys on viimein kaiken oikeudellisen, ennen kaikkea virallisen informaation luonnollinen perusvaatimus. Aihe on luonnollisesti eräs oikeustieteen peruskysymyksistä. Sitä tutkitaan oikeusinformatiikan ohella myös oikeuslingvistiikan ja yleisemmin oikeusteorian puitteissa. Kysymys ei kuitenkaan ole vain kielestä sinänsä, vaan yleisemmin viestinnän erilaisista peruselementeistä.; kansallisista ja kansainvälisistä. Tällöin myös vertailevan oikeustieteen merkitys tulee ottaa huomioon.

Virallisen oikeuslähdeaineiston tulee teksteinä luonnollisesti olla sekä sisäiseltä että ulkoiselta luettavuudeltaan mahdollisimman monen ihmisen - ei vain lakimiesten - sellaisenaan tai tiedon tuottajien tarjoamin neutraalein viittein tahi selostuksin asianmukaisesti ymmärrettävissä.

Tässä on verkkoyhteiskunnan aito ja syvenevä ongelma. On tapana sanoa, että *oikeuden kohtauspaikka* muuttuu. Siinä missä ensisijaisesti lakimies tai virkamies ennen luki lakitekstiä, sen kohtaa nyt yhä useammin maallikko. Ilmiö on kansainvälinen. Tähän ei oikeudellisten tekstien tuottamisessa juurikaan ole varauduttu. Meiltä puuttuu toistaiseksi kehittynyt *lainsäädäntöoppi* ja meiltä puuttuvat jopa vakiintuneet kirjoitustavat. *Sanakuviin* ei juurikaan kiinnitetä huomiota. Lait tehdään edelleen paljossa käsityönä ilman vakiintunutta sanastoa. Ja vaikka esimerkiksi korkein oikeus on EY-tuomioistuimen mallin mukaisesti selventänyt tuomioiden kirjoitustapaa, kielellinen kokonaiskuva eri tuomioistuinten tuomioista ja hallintoviranomaisten ratkaisuista on valitettavasti lähinnä kaoottinen. Se on ilmeistä seurausta asianmukaisen *tietojohtamisen* puutteesta tuomioistuinten toiminnassa.

Oman periaatteellisen ongelmansa aiheuttaa se, että tuomioistuinten ennakkoratkaisut ovat meillä yksikielisiä. Niitä ei käännetä muille virallisille kielillemme lyhyitä otsikoita tai selosteita lukuun ottamatta. Tämä voi vinouttaa merkittävästi informaatiotasapainoa jo tiedonhaussa.

Tietoverkoissa toimittaessa myös tekstien *ulkoinen luettavuus* on kasvattanut koko ajan merkitystään. Oikeusvaltiossa on entistä tärkeää myös se, *miltä oikeudellinen informaatio näyttää*. Sen tulisi olla oikeuden välttämätöntä arvokkuutta.

Samalla joudutaan kysymään, millaisia oikeuden kuvia ja merkkejä oikeuslähdeaineistoon tulee tai voidaan liittää. Näitä kysymyksiä on toistaiseksi kansainvälisestikin tutkittu harvinaisen vähän. Siinä missä liikennemerkki on jo kauan sitten havaittu välttämättömiksi oikeuden merkeiksi, muita kuvia ja merkkejä ei juurikaan ole. Niinpä medialle oikeuden kuva on useimmiten lakikirjan selkämys tai kansi. Teoksen kaupalliselle kustantajalle se on epäilemättä mieluista.

Ja oikeudelliset tekstit puolestaan ovat edelleen paperialustalle tarkoitettuja tavanomaisia lineaarisia tekstejä. Esimerkiksi Yhdysvalloista poiketen tuomioistuinten tuomioissa ja laillisuusvalvojien ratkaisuisa ei meille käytetä oikeustieteestä tavanomaisia, lukemista helpottavia alaviitteitä. Silloin kun viitteitä ylipäätään käytetään, ne ovat – esimerkiksi Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuisa – sisäisiä viitteitä. Sellaiset puolestaan yleensä *heikentävät tekstin luettavuutta* katkaistessaan normaalin lineaarisen tekstin.

Käytettävyys taas on *informationaalisen työskentelymme* tietovarannoille asettama uudempi tärkeä vaatimus. Kysymys on siitä, miten informaatio voidaan siirtää tietovarannosta päätekäyttäjän omiin järjestelmiin. Tiedon tie jatkuu tiedon tuottajan tietojärjestelmästä käyttäjän omissa järjestelmissä; useimmiten tekstinkäsittelyjärjestelmissä. Puhumme myös *informaatiologiikasta*.

Käytettävyteen vaikuttavat merkittävästi ne standardit - lähinnä merkintäkieletojoita käyttäen informaatio on merkitty dokumenttijärjestelmiin. Toistaiseksi käytettävyys on ollut vaatimatonta, mistä aiheutuu paitsi hankaluuksia myös riskejä informaation muuntumiselle sitä tietojärjestelmästä toiseen siirrettäessä. Tyypiesimerkkinä käytettävyysongelmasta on se, että informaatiota tietokannoista kopioitaessa sitä usein seuraa merkittävä määrä erilaisia näkymättömiä koodimerkintöjä. Meillä *Finlexin* käytettävyttä on parannettu vuoden 2006 lopulla lisäämällä siihen mahdollisuus tiedonhakuun suoraan

Word-, Powerpoint ja Exel-ohjelmistojen sisältä. Tämän teknisessä katsannossa myönteisen muutoksen varjopuolena on perustietovarannon hyödyntämisen yhdistäminen yksittäisen ohjelmistoyhtiön tuotteisiin. Sellaisena se on perin vaikeasti sovitettavissa julkisen vallan tehtäviin.

Seitsemäs oikeudellisten tietovarantojen arvioinnin ja kehittämisen keskeisvaatimus on viimein informaation *halpuuden vaatimus*. Se koskee yleisemmin kaikkea merkittävää oikeudellista tietoa. Kysymys on sosiaalisen pääoman käytöstä yleisemminkin. Mutta ennen kaikkea oikeudellisen perustietovarannon virallisaineiston käytön tulisi oikeusvaltiossa olla ilmaista.

Halpuuden vaatimus perustuu kahteen keskeiseen yhteiskuntasopimusten tasoiseen demokratian peruseriaatteeseen. Ne ovat *oikeus tietoon* sekä *tiedon vapaus*. Meillä on demokratiassa oikeus tietoon. Se on samalla yksi informaatio-oikeuden keskeisistä periaatteista.

Oikeutta tietoon toteutetaan tiedon vapaan kulun (free flow of information) avulla. Tämän mukaisesti on perusteltua odottaa, että virallinen informaatio on ensisijaisesti ilmaista. Ja vastaavasti julkisen informaation ilmaisuus tukee sen varaan rakentuvan kaupallisen oikeudellisen informaation halpuutta. Julkinen valta ei saisi rahastaa kansalaisia sillä, minkä se velvollisuksiensa puitteissa joutuu tekemään tietovarantoja ylläpitäessään. Kysymys on, kuten *Timo Kuronen* on sattuvasti todennut, *julkishyödykkeistä*. Niiden perusominaisuuksia on väistämättä halpuus.

Tähän samaan yhteyteen kuuluu yhtä lailla kysymys tietoverkkojen käytön hinnasta. Kun kysymys on yleisestä *informaatioinfrastruktuurista*, sen käytön tulisi niin ikään olla edullista. Tähän on havahduttu eurooppalaisella tasolla kovin myöhään. Nytemmin e-Europe 2005 politiikkaohjelman selkeänä tavoitteena kuitenkin on avointen verkkojen *edullinen käyttö*. Se on välttämätön osa yleisen informaatioinfrastruktuurin kehittämistä verkkoyhteiskunnassa.

5. Oikeudellisia kertomuksia verkoissa

Kun puhumme oikeudellisesta tietovarannosta, on aina muistettava se, että *oikeus* on itse asiassa joukko kertomuksia siitä, mikä on tai minkä tulisi olla oikein. Toki yksittäisen säännöksen ja joskus myös yksittäisen oikeustapauksen pitäisi kertoa paljon. Mutta harvemmin ne niin kuitenkaan tekevät. Tekstejä tulkitaan; niitä yhdistetään ja niitä verrataan. Tämä on keskeinen osa lakimiestaitoa. Onhan *taito* aina keino johonkin. Tässä tapauksessa taito on ennen kaikkea keino sen tunnistamiseen, mikä on oikein.

Ei siten ole ihme, että monasti on kuviteltu ja edelleen myös kuvitellaan lakitekstien olevan ennen kaikkea lakimiehiä vasten. Vasta he kertovat sitten muille, mikä on oikein. Ja juuri heille oikeustiede puolestaan esittää tulkintasuosituksiaan. Siten lakimiesprofessio itse asiassa hallinnoi oikeudellista tietoa. Tietoa tuotetaan ja käsitellään asiantuntijuuksien tasolla.

Tuo ajatuksen hyväksyminen on ollut varsin vaarallista alun perinkin. Sivuuuttaahan se yksioikoisesti kansalaiset ja heidän oikeutensa. Kysymys on demokraattisessa yhteiskunnassa aina ensisijaisesti *yksilön oikeuksista* ja heidän oikeuksistaan tietoon. Niinpä se joskus esitetty ajatus, että normien määrän lisääntyminen ei ole kovinkaan huolestuttavaa, koska suuri osa niistä koskee hallintoa, ei kansalaisia, on ollut perin juuri virheellinen. Meillä on yhtä lailla oikeus tietää mitä hallinnosta on säädetty ja miten se toimii. Myös tältä lainsäädännöltä edellytetään siten samaa ymmärrettävyyttä kuin välittömästi ihmisen oikeuksia koskevalta lainsäädännöltä. Muutoin yhteiskunta ei olisi avoin. Isoa osaa lainsäädäntöä laadittaessa tämä näyttää kuitenkin unohtuneen.

Oikeudellinen tieto avoimissa verkoissa tuo eteemme uuden tilanteen lakia luettaessa ja ymmärtämään pyrittäessä. Yhä useammin lakitekstin ensisijainen hyödyntäjä on todellakin *maallikko*. Lakimies tai muu asiantuntija viestin vastaanottajana jää joko sivuun tai ainakin sivummalle. Oikeudellisia tekstejä luetaan enenevässä määrin ilman oikeudellista ammattitaitoa. Tämäkin on lähtökohtaisesti siis luonnollinen osa demokratiaa. Ihmisen oikeuden tulee olla ihmisen ymmärrettävissä.

Demokraattisessa oikeusvaltiossa lainsäädännön ja sen sovellutusten tulisikin entistä selvemmin olla *yksinkertaisia* osana sosiaalista pääomaamme. Tätä ei

ole juurikaan muistettu esimerkiksi pohdittaessa tuomioistuinlaitoksen kehittämisen yhteydessä tuomarin työn vaativuutta. Ajatus tuomarista vaikeiden asioiden taitavana käsityöläisenä merkitsee kansalaisen oikeudet sivuuttavan asiantuntijavallan hyväksymistä. Vastaavasti oikeusteoria oikeudellista argumentointia tarkoin pohtiessaan on aina vaarassa ajautua samalle demokratian rajat sivuuttavalle ajatusten tielle.

Edellä todettu oikeuden kohtauspaikan merkittävä muuttuminen asettaa väistämättä kasvavia laatuvaatimuksia oikeudelliselle perustietovarannolle. Tätä ei parempaan lainsäädäntöön pyrittäessä toistaiseksi juurikaan ole havaittu. Ja vastaavasti tuo muutos asettaa lakimieskunnan samoin uusien laatuvaatimusten eteen. Emme enää aikaisemmassa määrin tarvitse niitä lakimiehiä, joiden palvelutehtävä on perustunut vain sen oikeuslähdeaineiston hallussapitoon, mikä nyt on maallikon silmien edessä verkossa. Tarvitaan pidemmälle menevää taitoa ja tietovälineitä kertoa, mikä ja miksi kulloinkin on oikein.

Maallikoita ajatellen perustietovarannon muuttuneet käyttötilanteet merkitsevät puolestaan merkittävää uutta haastetta markkinoille. Virallisaineisto sellaisenaan ei ainakaan toistaiseksi läheskään aina kerro riittävästi siitä, mikä on oikein. Tarvitsemme siksi enenevässä määrin sellaisia *tietotuotteita*, missä virallisen perustietovarannon sisältöä selostetaan lähemmin. Tavanomaisen oikeustieteellisen kirjallisuuden lisäksi tarvitaan ainakin selostavaa oikeudellista kirjallisuutta. Sitä toki on ja sen määrä lisääntyy, mutta vailla yhtenäisempiä sisällön ja viestinnän kehittyneitä laatutakeita.

6. Yleiset opit ja oikeuslähdeoppi

Lakimiehet luovat kertomuksia oikeasta professiosta yhdistävän *perusmetodinsa* ja siihen liittyen ns. *yleisten oppien* avulla. Niiden keskeisinä osina oikeudellisen tiedon hallinnassa toimivat *teoriat, periaatteet ja käsitteet*.

Jo käsitteet ovat *oikeudellisen informaatiolukutaidon* kannalta keskeisessä asemassa. Maallikolle ne saattavat osoittautua ylipääsemättömäksi esteeksi oikeudellisten tekstien ymmärtämiselle. Niinpä esimerkiksi jo sana *tietosuoja* voi

johtaa maallikon harhaan. Tietosuojalainsäädäntö suojaa ensisijaisesti ihmistä, ei tietoja. Kysymys on siis ihmisen oikeuksista, ei yksin tiedosta.

Ja on myös huomattava, että jotkut käsitteet ovat laissa määriteltyjä, mutta merkittävä osa niistä on ensi sijassa oikeustieteen tuottamia. Uudemmalle lainsäädännölle on kuitenkin tyypillistä käsitelmäärittelyiden esittäminen lain ensimmäisessä luvussa. Niinpä esimerkiksi henkilötietolaissa on 9 määritelmää ja sähköisen viestinnän tietosuojalaissa jo peräti 17 eri määritelmää. Ne kaikki ovat tarpeen noiden lakien tarkemmaksi ymmärtämiseksi; näin on ainakin ajateltu.

Yhtä lailla *lakien nimet* ovat monasti tekstitiedonhaun esteenä. Lakien otsikoita luodaan edelleen vanhan kaavan mukaisesti monisanaisina ja siten samalla tiedonhakuja välillisesti vaikeuttaen. Kun *julkisuuslaki* esimerkiksi on viralliselta nimeltään *laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta* ja *holhoustoimilaki* puolestaan *laki holhoustoimesta*, on maallikolle riittänyt työtä lakien etsimisessä. Ja riittää edelleenkin.

Toki Finlexin ylläpitäjä on tullut kansainvälisen - pohjoismaisittain tanskalaisen - kehityksen mukaisesti apuun listaamalla joukon keskeisiä lakien nimiä sellaisina, kuin ne käytännössä yleensä esiintyvät. Harva niitä kuitenkaan oivaltaa heti etsiä otsikon *vakiintuneet säädösnimikkeet* alta. Ilmaisu *säädösnimike* taitaa pikemminkin lisätä tiedonhaun tuskaa kuin auttaa sen vähentämisessä.

Kertomuksia oikeudesta ohjaa keskeisellä tavalla myös *oikeuslähdeoppi*. Se kertoo meille, mitä oikeuslähteitä tulee ja on lupa käyttää oikeudellisia tulkintoja tehtäessä. Yhtä lailla oikeuslähdeoppi kertoo miten noita lähteitä käytetään. Tämä on lakimiehen kansallista ydinosaamista oikeusvaltiossa.

Kaikki oikeuslähdeaineisto ei suinkaan ole samanarvoista. Niinpä säädännäiseen oikeuteen rakentuvassa oikeusvaltiossa meillä ei tunneta sitovia ennakkoratkaisuja. Tai oikeastaan tunnetaan, mutta ei virallisesti. Hyvin tyypillinen maallikon – usein toimittajan - erhe on näet luulla ennakkoratkaisuja sitoviksi. Ja esimerkiksi verotuksen alueella niillä on pitkään ollut perustuslain tarkoittamaa keskeisempi käytäntöä ohjaava merkitys.

Kun ennakkoratkaisut nykyisin saadaan reaaliajassa verkkoon, niiden tosiasiallinen käytännöllinen merkitys on epäilemättä ollut kasvamaan päin. Myös oikeuskirjallisuudessa näkyy selkeästi ennakkoratkaisujen aikaisempaa laveampi määrällinen huomioiminen. Julkaisemistapa ja käytännön merkitys ovat näkyvässä suhteessa toisiinsa. Tämä on viestintää, oikeudellista ja oikeudesta viestintää.

Kun ennakkoratkaisut eivät meillä sido, mutta niitä usein noudatetaan, on luonnollisesti tärkeää tietää, miten ennakkoratkaisuihin ja myös muuhun oikeuskäytäntöön oikeuskirjallisuudessa suhtaudutaan. Tähän tarjoaa merkittävän avun Finlexin FOKI eli *oikeuskäytäntö kirjallisuudessa*-tietokanta. Sen perusajatus on yksinkertainen: joku lukee puolestasi. Ja luettavaa riittää. Kesäkuussa 2008 Lapin yliopiston oikeusinformatiikan instituutin ylläpitämässä tietokannassa oli runsaat 632000 viittausta noin 49400 oikeustapaukseen.

Finlexissä FOKI on löydettävissä *oikeuskäytäntö*-sivun alalaidassa. Se jää satunnaiselta sivuvierailijalta helposti huomaamatta sivun pituudesta johtuen. Maininta FOKIsta ei tuolla sivulla avaudu heti näkyviin. Tämäkin on yksi verkkoyhteiskunnan ongelmista: puutteellinen verkkoaineiston sivusuunnittelu.

Oikeuslähdeopillisesti merkittävä virallinen muutos puolestaan liittyy oikeuden *lähdesyvyteen*. Olemme eurooppalaisessa oikeusvaltiossa yhä enemmän sidoksissa niin *ihmisoikeuksiin* kuin myös *Eurooppa-oikeuteen*. Kansallisesta lainsäädännöstä on huomattavassa määrin siirrytty kansainvälisen taustan sekä sidonnaisuudet omaavaan lainsäädäntöön. Voimme perustellusti puhua ihmisoikeuksista perusoikeuksien kautta yksittäisiin säännöksiin ja niiden tulkintoihin ulottuvasta *oikeuden valtatiestä*. Siinä liikkumiseen oikeudellisen tiedon uusi kansainvälisyys luo omat osaamisen vaikeutensa. Mutta vastaavasti samalla tiedon valtatie helpottaa oikeuden valtatie tunnistamista.

Perustieto ihmisoikeuksista ja Eurooppa-oikeudesta on sekin nykyisin ennen kaikkea verkkotietoa. Ja sitä on jopa verraten helposti löydettävissä jos ja kun tuntee EU:n päätöksenteon rakenteen sekä erilaisten tietovarantojen ominaisuudet. Voimalliset kriittiset puheet siitä, että EU ei olisi avoin, voi ja on jo

useamman vuoden ajan voinut tässä suhteessa unohtaa. Se on yksi maailman merkittävimmistä oikeudellisen tiedon tuottajista. Aika, jolloin virallisia asiakirjoja koottiin meillä vapaakappalejakeluna harvoin EU-tallekirjastoihin ja niitä pidettiin tuon tiedon merkittävimpinä tietovarastoina, on eittämättä ohi. Asiakirjojen saatavuuteen sekä sisältöön liittyvää keskustelua jatketaan edelleen esimerkiksi EUn avoimuusasetuksen tarkistamiseen liittyvän ns. vihreän kirjan pohjalta.

Mutta Eurooppa-tiedon oikeudellisen perustietovarannon laadun parantamisessa Euroopan unionilla on vielä paljon tekemistä. Tärkeä askel eteenpäin on kuitenkin otettu julkistettaessa kesällä 2007 uusi ajantasainen eli konsolidoitu säädöskokoelma 19 kielellä. Osana EUR-Lex tietokantaa se helpottaa ajantasaisen Eurooppalainsäädännön etsimistä. On kuitenkin huomattava, että kyseessä on EUn julkaisutoimiston tuottama tietotuote. Siten se ei ole oikeudellisesti sitova. Riski virheistä jää sähköisen säädöskokoelmamme tavoin lukijalle.

Varsin tärkeä, mutta usein käytännössä unohdettu oikeuslähdeopin muutos liittyy puolestaan *informaatio-oikeuden* kehitykseen. Matkalla palveluyhteiskunnasta verkkoyhteiskunnaksi informaation, sen käsittelyn ja siihen liittyvien oikeuksien merkitys on kasvanut olennaisesti ja kasvaa edelleen. Tämä on antanut aiheen puhua *informaatio-oikeudesta yhtenä* oikeusinformatiikan keskeisistä tai lainsäädännön määrän lisääntyessä jopa erillisenä oikeudenalana.

Tyypillistä informaatio-oikeudelle on muun ohella se, että keskeisinä periaatteina ovat informaation ja sen kulun vapaus, mutta lainvalmistelussa ja käytännöissä ahkeroivat yleensä markkinavoimat; eri intressitahot tekijänoikeusjärjestöistä suuryrityksiin. Ilmaisu *negotiated rulemaking* kuvaa hyvin tätä yhteyttä. Vain yksi on yleensä poissa: yksilö informaation kohteena, tarvitsijana ja käsittelijänä. Tämä on osaltaan johtanut erilaisten informaatio-oikeuteen sekä viestintään perehtyneiden asiantuntija- ja kansalaisjärjestöjen syntyyn keskustelun käynnistäjiksi ja osapuoliksi.

Näistä järjestöistä kansainvälisillä asiantuntijajärjestöillä on jo selkeästi oma paikkansa oikeuslähdeopin *sallittujen oikeuslähteiden* joukossa. Niiden tuottamalla tietoaineksella on oikeuslähdeopillista merkitystä ja sitä on syytä seurata niin tutkimusta tehtäessä kuin eri alojen kehitystä seurattaessa. Havainnollisia esimerkkejä tällaisista järjestöistä ovat henkilötietojen suojaan liittyen *Privacy International* ja *Electronic Privacy Information Center (EPIC)* sekä tekijänoikeuksiin liittyen *Electronic Frontier Foundation (EFF)*. Ne omaavat mittavan asiantuntijataustan ja seuraavat alan kehitystä tiivistä. Suomessa ei toistaiseksi ole ylletty arvostettujen asiantuntijajärjestöjen tasolle näillä sektoreilla. Meillä eletään kansalaisjärjestöjen aikaa. Sitäkin informaatiota on tosin kansalaisyhteiskunnassa syytä seurata, joskin yleensä samalla perustellusti myös epäillen.

7. Web2.0 ja oikeus?

Muutamassa vuodessa - vuodesta 2003 lähtien - on lyönyt itsensä lävitse iskusana *Web 2.0*. Sanotaan, että elämme sen myötä uutta *www*-aikaa. Pinnallisimmin *Web 2.0* on kuitenkin vain sinänsä hyvin edennyt markkinointi-ilmiö. Vanhaa kutsutaan uudeksi nimeämällä se uudestaan. Mutta lähemmässä tarkastelussa *Web 2.0* on toki jotain muutakin.

Kuten *Kimmo Tuominen* sattuvasti huomauttaa, *web 2.0* merkitsee yleensä tiedon tuottamista enenevässä määrin myös käyttäjien toimesta. Erilaiset arviot, listaukset ja blogit tekevät verkoista entistä dynaamisemman tietoympäristön. Kaiken kaikkiaan *web 2.0* aikakausi voi parhaimmillaan olla uudenlaista yhteisöllisyyttä viestinnässä. Se sallii lähtökohtaisesti markkinavoimista varsin vapaan viestinnän. Kysymys on siten paljossa samasta muutoksesta, kuin muutaman vuoden takainen *Napster* oli ns. takarivin taiteilijoiden markkina-alustana. Sitähän *Napster* myös oli sen ohella, että siitä muodostui nopeasti mittava laittoman kopioinnin vertaisverkosto. *Web 2.0* on kuitenkin kokenut toisensuuntaisen muutosliikkeen. Markkinat ovat kiinnostuneet siitä. Moni suosittu sivusto on siirtynyt kaupallisen toimijan haltuun. Matka idealismista markkinoille on joskus lyhyt.

Entäpä sitten web 2.0 ja oikeudellinen tieto? Näkyvä ilmiö on tutkijoiden osittainen siirtymä staattisilta kotisivuilta myös dynaamisten blogien pitäjiksi. Se on tapa markkinoida omia ajatuksiaan ja tehdä itseään näkyväksi. Yhtä lailla se on jatkoa aiemmalle kotisivunäkyvyydelle. Nyt vain lukijoiden kommentit ja niiden käsittely kuuluvat kuvaan mukaan.

Tämä on sinänsä luontevaa ja hyväksyttävää. Ei media monine vapaata viestintää rajoittavine häiriötekijöineen ole ainoa ajankohtaisen näkyvyyden paikka - ei enää. Kotisivu ja blogi ovat tiedon tiellä – myös tieteellisen ja mielipidetiedon tiellä – tärkeitä esteettömän tiedonvälityksen ja vaikuttamisen paikkoja. Ja oikeudellisen tiedon blogien määrä on jo suuri. Niinpä Yhdysvalloissa *BlawgSearch* hakukone tuntee jo blogieja yli 60 oikeudellisella aihealueella.

Tiedon hyödyntäjän kannalta blogit eivät kuitenkaan ole ongelmattomia. Oikeustiedettä ja oikeuskulttuuria tuntematon blogien lukija on enenevässä määrin vaikeuksissa sen selvittämisessä, miten löydetty tieto liittyy tai ei liity ns. vallitsevaan käsitykseen siitä, mikä on oikein. Vakavasti otettava, näennäistieteellinen ja narsistinen tieto lähentyvät toisiaan. Näennäistiedettä ja siihen liittyviä väitteitä selvittänyt psykiatri, tohtori *Hannu Lauerma* toteaaakin sattuvasti, että ”omatekoinen asiantuntijuus, joka saa julkisuutta Internetin ja kritiikittömien viikkojulkaisujen kautta, ei ole vaikeaa kehittää.”

Syksyllä 2007 on myös nähnyt päivänvalon, tai pikemminkin kuvaruudun valon, kotimainen oikeudellinen wikipedia - Lakiwiki. Se on tavanomaisesta poikkeava wikipedia siksi, että käynnistäjänä ja teknisenä ylläpitäjänä on merkittävä kaupallinen kustantaja. Itse teoksen ilmoitetaan kuitenkin olevan kaikille vapaa.

Lakiwikille oli epäilemättä selvä sosiaalinen tilaus. Aito korkeatasoinen oikeudellinen sanakirjamme *Encyclopaedia Juridica Fennica* ei näet ole siirtynyt verkko-aikaan eikä edes muutoin päivittynyt. Tuo *Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen* toimesta syntynyt ja opetusministeriön rahoittamana valmistunut, mutta sittemmin kaupalliselle kustantajalle siirtynyt teos on havainnollinen esimerkki tiedon talouden ja tiedon tarpeen ristiriidasta. Sen korvaajaksi Lakiwikistä tuskin kuitenkaan on. Vasta tulevaisuus näyttää miten

kattava, luotettava ja miten koulukuntainen siitä tulee yhtenäisten laatuvaatimusten puuttuessa. Perin outoa oikeusvaltion näkökulmasta on toisaalta se, että Lakiwikistä on uutisoitu Finlexin avaussivulla. Viranomaisviestinnän neutraliteettivaatimus tuskin täyttyi silloin.

Oikeuskirjallisuus puolestaan on jo ennen web2n aikaa alkanut vähin eri ja osittain siirtyä ilmaisen verkkojakelun hyödyntäjäksi. Selkeimmin tämä on näkynyt sähköisten aikakausjulkaisujen alueella. Etenkin Yhdysvalloissa osa merkittävästikin oikeudellisista aikakauslehdistä ilmestyy verkossa joko sellaisenaan tai muutaman numeron viiveellä. Lisäksi *open access* julkaisuissa on jonkin verran oikeudellisia julkaisuja. Lundin yliopiston kirjaston ylläpitämässä DOAJ luettelossa oli heinäkuun alussa 2008 jo 63 erilaista oikeudellista aikakauslehteä. Vuodessa niiden määrä oli lisääntynyt kymmenellä.

Jo varhempien verkon keskusteluryhmien ajoilta on myös tuttua web 2.0 aikakauden lisääntyvä erilaisten *verkkoyhteisöjen* syntyminen. Niissä käydyllä keskustelulla on oma merkityksensä myös oikeudellista tietoa ajatellen. Esimerkiksi keskustelut tekijänoikeuksista paljastavat asenteita, joilla voi - myönteisessä ja kielteisessä mielessä olla vaikutusta lainvalmisteluun tai jopa poliisin toimintaan. Verkon avoimuus antaa perinteisen median mielipidepalstoja luontevamman ja vapaamman pohjan yhteisölliselle tiedonmuodostukselle; kansalliselle ja kansainväliselle. Onpa tässä yhteydessä sattuvasti puhuttu *parviälystä*.

Mutta älkäämme toisaalta unohtako oikeudellisen tiedon arvokkuutta ja siihen liittyviä laatuvaatimuksia. Siihen erilaisten laatujärjestelmien ulkopuolinen yhteisöllinen keskustelu oikeasta ja oikeudesta on usein väistämättä jännitetilassa. Mielipiteet oikeasta ja sen ilmaisutavat vaihtelevat olennaisesti. *Matti L. Ahon* tunnettua lausumaa mukaillen oikeus on kuin tasku, mihin itse kukin laittaa haluamansa sisällön. Verkkokeskustelu näyttää suurentavan tuota taskua aika lailla.

8. Tieto etääntyy käyttäjästä

Usein väitetään avointen tietoverkkojen tuovan informaation lähemmäs pääteikäyttäjää. Tämä pitää epäilemättä paikkansa etenkin silloin, kun tiedämme, mitä tietoa olemme hakemassa ja missä sitä on saatavilla. Suomalaisittain *Finlex* on vajavuuksistaan huolimatta hyvä esimerkki informaation lähentymisestä. Vastaavasti Ruotsin *Lagrummet* on viime vuosien uudistumisen myötä muotoutunut keskeiseksi, merkittäväksi virallisen oikeudellisen tiedon perustietovarannoksi. Sellaisena se palvelee varsin hyvin myös suomalaisia tarpeita ja on kattavuudessaan ajanut selkeästi *Finlexin* ohitse.

Mutta oikeudellista toimintaa ja tiedonmuodostusta ajatellen varsinaisella *tiedonhaulla* on, kuten oikeusinformatiikan pohjoismainen uranuurtaja *Peter Seipel* asian mainiosti ilmaisee, *kriittinen merkitys*. Vain harvoin tiedämme ennalta riittävästi. Yleensä tarvitsemme uutta informaatiota uuden tiedon muodostamiseksi tai vanhan tukemiseksi. Sen hakemisessa ajatus tiedon lähentymisestä on jo merkittävästi ongelmallisempi kysymys.

Jos oikeudellinen perustietovaranto on hyvätasoinen, verkko tuo ainakin keskeisen virallisen oikeuslähdeaineiston kiistatta lähemmäs; niin lakimiehille kuin maallikoillekin. Mutta muutoin olemme hyvin helposti ns. *google-sivistymättömyyden* vankeja. Avoin tietoverkko ja hakukone muodostavat erinomaisen hedelmättömän yhdistelmän etsittäessä oikeustieteellistä aineistoa, etenkin kansainvälistä sellaista, ilman riittävää alakohtaista asiantuntemusta. Tieto pikemminkin on näin etääntymässä käyttäjästä. Siksi kehittynyt oikeudellinen tiedonhaku avoimissa tietoverkoissa edellyttää sekä oikeudellista asiantuntemusta, laadukkaiden linkkilistojen tuntemusta että tietopalvelun ammattilaisten apua ns. harmaalla alueella liikuttaessa. Ja silloinkin on osattava varoa aineistoa, joka ei omaa aitoa oikeuslähdearvoa eli esimerkiksi yhden asian kansalaisjärjestöjen, erilaisten konsulttien tai maallikoiden sivustoilta löytyvää informaatiota. Kaikkia niitä löytyy.

Oman oikeudellisen etääntymisen ongelmansa tuottavat erilaiset julkisen sektorin ohjeistukset. Viranomaisen velvollisuus viestintään on tuottanut mittavan määrän kotisivuja ohjeineen. Tämä on epäilemättä sinänsä myönteinen asia. Ongelma on kuitenkin siinä, miten voimallinen tai löyhä side lainsäädäntöön noilla ohjeilla on. Huonon byrokratia yksi tunnusmerkki kun on

se, että ohjeet alkavat elää omaa, laista enemmän tai vähemmän riippumatonta elämäänsä.

Viestintävelvollisuuden synnyttämistä ohjeista on tarkoin erotettava ne ohjeet, mitä viranomaiset nimenomaisen ohjausvelvollisuutensa puitteissa tarjoavat. Esimerkiksi tietosuojavaltuutetun nimenomaisena velvollisuutena on ohjata käytäntöä. Tämän vuoksi *tietosuojavaltuutetun toimiston* sivustolla on tavanomaista painavampi oikeudellinen merkitys.

9. Kohden parempaa?

Kokonaisuutena oikeudellisen tiedon kehitys verkkoyhteiskunnassa näyttää edelleen olevan kulkemassa kiintoisalla tavalla ainakin neljään erilaiseen ja osin toisistaan merkittävästikin poikkeavaan suuntaan. Avoimet tietoverkot eivät sellaisenaan ole yksiselitteinen avain onneen oikeudellisen tai muunkaan tiedon hallinnassa.

Ensinnäkin on niin, että hyvää tiedonhallintaa arvostettaessa tarvitaan avoimen tietoverkon ilmaisaineiston lisäksi sekä maksullisia oikeudellisia tietokantoja, muita maksullisia tietotuotteita että hyviä tiedonhakuvalmiuksia verkkoaineistosta. Tieto maksaa vastakin ja tiedonhaku sekä tiedon hankinta ovat edelleen taitoa vaativia toimia. *Tiedon arvoketju* matkalla halvasta ja mahdollisimman helposti tavoitettavasta raaka-aineesta laadukkaiksi ammatillisiksi tuotteiksi on verkkoyhteiskunnassakin monipolvinen ja erilaisia ammattitaitoja yhdistävä. Näistä tekijöistä on seurauksena *organisaatiosidonnaisten* kalliiden tiedollisten toimintaympäristöjen kehitys.

Tällaisia toimintaympäristöjä ovat esimerkiksi suuret asianajotoimistot, tuomioistuimet ja yliopistot. Hyvän tietojohdamisen myötä niihin voi kehittyä työn laadulle niin tärkeitä oikeudellisia tietovarantoja ja niiden oikeudellisen koulutuksen saaneita vastuuhenkilöitä. Tämä toisaalta jatkaa luonnollisesti informaatioepätasapainoa suhteessa niihin, joilla ei vastaavia resursseja ole.

Kansallisen elektronisen kirjastomme FinElibin ja sen myötä yliopistojen ja yleisten kirjastojen etuna on toisaalta se, että ne avaavat tietokantojen moneuden myötä ainakin mahdollisuuksia ahtaiden tieteenalarajojen ylittämiseen. Hyvä tiede ja hyvä tiedonhaku ovat yhä useammin monitieteisiä. Esimerkiksi yksityisyys ja tietosuojat ovat aihepiirejä, joilla on välttämätön yhteys sosiologiaan, filosofiaan ja tietojenkäsittelytieteeseen; ainakin niihin. Sitten vaikkapa *Amitai Etzionin* teos *Limits of Privacy*, *SpringerLinkin* lukuisat eri alojen aikakauslehdet ja toisaalta tieteellinen tietokanta *Scirus* ovat noiden aihepiirien oikeudellisellekin pohtijalle välttämättömiä aineistoja.

Myös kansalaisten tiedon tarve verkkoyhteiskunnassa on nyttemmin huomioitu kiintoisalla tavalla FinElibin toimesta. Sen puitteissa on osana yleisempää tiedonsaannin edistämistä käynnistynyt hanke saada rahoitusta keskitetyille, verkon kautta käytettäville sähköisille aineistoille. Tällaisten työelämän, koulutuksen ja vapaa-ajan tietoaineistojen joukkoon kuuluu – on kuuluttava - väistämättä myös oikeudellista aineistoa. Mutta tuollaista aineistoa ei juurikaan valmiina ole. Sitä olisi tietoisesti kehitettävä.

Yhden mahdollisuuden tähän tarjoaisi uudenlainen käsitys lainsäädännöstä; ajatus sähköisestä *interaktiivisesta lainsäädännöstä*. Tarkoiton sillä sellaisia säännösperusteisia tietotuotteita, missä säännöstekstit yhdistyisivät selkeällä tavalla automaattisesti tausta-aineistoihin: *mikä* ja *miksi* olisivat yhtä lailla näkyvillä. Tällainen olisi kansalaisyhteiskunnan lakitekstiä paljon enemmän kuin nykyinen lainsäädäntö. Matkalla parempaan lainvalmisteluun interaktiivinen lainsäädäntö olisi olennainen laatutekijä. Tietoteknisesti tuollaisten tietotuotteiden luominen ei ole vaikeaa. Ajatuksellisesti niiden tuominen lainsäädännön piiriin uudeksi lainsäädännön muodoksi kohtaa epäilemättä enemmän vaikeuksia.

Kolmas havainto liittyy avointen verkkojen demokraattisuuteen. Avoimen tietoverkon on monesti väitetty olevan askel kohden demokratiaa. Sitä se tietyssä mielessä onkin. *Sananvapaus yksilön vapautena* on toteutettavissa entistä helpommin. Mutta jo tähänastiset kokemukset osoittavat, että verkko tarjoaa erinomaisen alustan sellaiselle verkostumiselle, missä informaation ja sen myötä tiedon oikeellisuus samalla vaarantuu aikaisempaa enemmän.

Informaatiota muunnetaan. Kun tietohuollon laatujärjestelmät sivuutetaan, liberalistisen lehdistöteorian vanha ajatus itse itseään korjaavasta totuudesta on ehkä entistäkin kauempana.

Toisaalta avoin verkko tarjoaa verkostumisen tutkimukselle hyvän alustan. Niinpä Yhdysvalloissa on jo menestyksellä selvitetty oikeudellisten vaikuttajien aikaansaamaa verkostumista. *Paul Erdős*in usein kritisoitukin tunnuslukuajatus, jota on kehitelty iskusanaksi "six degrees of separation" on tullut hyväksi avuksi oikeudellisen informaation ja kulttuurin tutkimukseen. Sen avulla voidaan saada muutoin näkymätön näkyväksi.

Kirjastojen käyttöä yleisesti ja tutkimuksen tekoa erityisesti koskee viimein neljäs kehityssuunta. *Jon Bing* on sattuvasti todennut, että etsiessämme tiettyä kirjaa kirjastosta, tiedämme jo sen olemassaolon. Mutta seuraava kirja saattaa olla myös tärkeä, kenties vielä tärkeämpi. Tämän kirjastossa tapahtuvan, osin satunnaisen, mutta tärkeän käytännöllisen tiedonhaun määrä on kirjastojen ulkopuolelta käsin tapahtuvan verkkoaineiston käytön myötä vähenemässä. Keväällä 2007 tehty FinElibin käyttäjätutkimus vahvisti tuon havainnon. Se on sivistyksen kannalta huolestuttavaa.

Ja yhtä lailla ongelmallista saattaa olla se, että tuomareilla ollaan suunnittelemassa omaa tuomariportaalia. Se koostuisi tuomarien tarvitsemasta tiedosta. Hanke on kritiikille erinomaisen altis. Ensinnäkin on huomattava, että tuomitsemistoiminnassa tuomari tarvitsee periaatteessa kaiken oikeuslähdeopillisesti tarpeellisen tiedon. Sitä ei oikeusvaltiossa ole mahdollista etukäteen hallinnollisin toimin rajata. Eikä meillä saisi olla tuomareita, jotka eivät osaa itse hakea tietoa. Onhan tiedonhaku jo pitkään ollut keskeinen osa lakimiehen perusmetodin taidollista puolta.

Ja toiseksi on tuomariportaalia ajatellen muistettava, että erilaisten portaalien käyttöön liittyvät toimintoja kaventavat vaikutukset ovat omiaan rajoittamaan käytännön tiedonhakua juuri portaalin sisältöön. Avointen tietoverkkojen aikakautena oikeampi ratkaisu olisi tiedonhaun koulutukseen ja korkeatasoisen

verkkoaineksen hankintaan myös tuomioistuimille. Näin parannettaisiin informaatiotapapainoa tuomioistuinten ja niiden asiakkaiden välillä. Eri asia on puhtaasti hallinnollisen tiedon kokoaminen tuomioistuinten käyttöön.